

УДК 371 + 7.01 + 301 + 78.01

Кодьєва О. П.

АКТУАЛЬНІ ЕСТЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ В ГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ

У статті порушено актуальну методологічну проблему тлумачення понятійно-категоріального апарату дисципліни «Естетика», яка викладається у гуманітарних вишах. Автор пропонує змінити акценти в традиційній системі естетичних понять і категорій, приділивши більше уваги таким із них, як «потворне», «іронія», «художня діяльність» та ін. Мета – формування адекватного розуміння молодою генерацією сучасної ситуації в художній практиці, що особливо потрібно студентам художніх, театральних, музичних, педагогічних, юридичних вишів.

Ключові слова: естетика, гуманітарна освіта, категорія, потворне, іронія, художня діяльність.

В статье поднимается актуальная методологическая проблема трактовки понятийно-категориального аппарата преподаваемой в гуманитарных вузах дисциплины «Эстетика». Предлагается изменить акценты в традиционной системе эстетических понятий и категорий, уделив больше внимания таким из них, как «безобразное», «ирония», «художественная деятельность» и др. Цель – формирование адекватного понимания молодым поколением современной ситуации в художественной практике, что особенно нужно студентам художественных, театральных, музыкальных, педагогических, юридических вузов.

Ключевые слова: эстетика, гуманитарное образование, категория, безобразное, ирония, художественная деятельность.

The article deals with the actual methodological problem of interpretation of the aesthetic categorical apparatus in connection with teaching of aesthetics in high school. The author suggests paying more attention to such categories as the following: «the deformed», «irony», «artistic activity» etc. because of the new social and cultural situation. The aim of teachers is to form adequate understanding the new situation by the new generation of students. Especially the question is about students of artistic, theatrical, musical, pedagogic, law institutes.

The keywords: aesthetics, humanitarian education, category, the deformed, irony, artistic activity.

Дисципліна «естетика», яка викладається у вищих навчальних закладах, покликана сьогодні не просто надавати студентові суму академічних знань. Вона повинна «озброїти» свого адепта знаряддям, яке допомогло б йому зорієнтуватися у складних, а головне, дуже часто агресивних, шокуючих, можливо, неочікуваних течіях океану сучасного художнього життя. Адже нинішня ситуація у творчості, яку, до речі, уже й творчістю перестають називати, а все частіше називають креативом (не завжди навіть розібравшись, де одне, а де інше), – ця ситуація здатна розхитати уявлення незрілого розуму про підвалини традиційного мистецтва – його естетичні ідеали та моральність і, зрештою, заперечити його,

причому зовсім не діалектично. Що стосується сучасної художньої практики, то власний досвід автора статті свідчить, що молоді люди схильні оцінювати сучасну художню ситуацію із позицій поняття «смак», яке абсолютизується і розуміється вкрай релятивно (за принципом «кому що подобається»), то ж великий відсоток людей нової генерації дивиться на нинішню ситуацію скептично, як на таку, що не піддається пізнанню і контролюванню.

Однак слід зауважити, що таке становище має місце на початку вивчення курсу «Естетики». По його закінченні майбутні юристи – студенти автора статті – не тільки не ставлять більше питання: «Навіщо нам естетика?», а, навпаки, починають (адже курс дисципліни короткий) розбиратися в художній ситуації й розуміти, що естетика потрібна всім і кожному, розуміти, що перш за все теоретичні дисципліни («Естетика», «Етика», «Мистецтвознавство» та ін.) розвивають почуттєвість, інтуїцію, активізують приховані резерви свідомості.

У світлі сказаного варто замислитись, особливо викладачам, над тим, які приховані резерви людини можна залучити до практики реального буття, чи можна налаштувати людину на свідоме і неупереджене бачення культурного розвитку. Не можна також полишити осторонь питання про можливість збереження оптимістичного погляду людини на подальшу перспективу культури загалом і мистецтва зокрема. Задля позитивної відповіді на поставлені запитання слід формувати у студента вміння обґрунтовувати власні думки і бажання це робити.

За тих умов, що склалися в класичній естетиці, виконати поставлені завдання зовсім не просто, адже її понятійно-категоріальний апарат побудований на усталеній ієрархії понять і категорій, які підпорядковані категоріям «естетичне» (зміст якого по-різному тлумачать різні теоретики) та «прекрасне». Сьогодні світ важко вмістити в традиційну естетичну систему. Світ геть «перевернувся», і в цьому спостерігаються глобальні закономірності. Нехай вони ще не пізнані, але йти шляхом пізнання слід твердо, спокійно і впевнено.

Сьогодні багато вчених вдається до перегляду традиційних наукових уявлень. Так, відома українська дослідниця Л. Т. Левчук у виступі перед науковим товариством Національної музичної академії України на захисті докторської дисертації на здобуття наукового ступеня доктора культурології Н. А. Жукової «Елітарність як компонент культуротворення: досвід некласичної естетики» [1] висунула ідею розмежовувати поняття «мистецтво» і «художня діяльність». Перше поняття – для традиційної, духовно збагаченої творчості. Друге – для сучасної строкатої естетичної картини світу з нахилом до епатажності, зниження планки високого і спрощення до рівня масового попиту та спроможності споживання продукту культури. Н. Жукова у дисертації аналізує елітарне культуротворення у його протиставленні масовому, зокрема констатує факт глобального розподілу сучасної культури на зазначені види.

Необхідність спеціального вивчення обох видів культур – сучасної масової та

традиційної – підкреслює О. Ю. Оленіна в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства «Рольова специфіка мистецтва у сучасному культурно-комунікативному просторі» [2]. Масова культура несе в собі сильний нахил до спрощення і загалом зміну поглядів на художню культуру.

У зв'язку з новою ситуацією відомий польський теоретик В. Татаркевич наголошує на неактуальності категорії прекрасного [3], адже сучасний світ, на думку дослідника, зовсім не становить собою гармонійне ціле. Загалом можна констатувати, що в сучасній науковій думці система естетичних категорій зазнає перегляду.

Отже, предмет статті є сучасне становище у викладанні естетики.

Мета статті – окреслити напрям необхідних змін у викладанні естетики у вишах.

Завдання статті – проілюструвати мету на конкретних прикладах, що стосуються деяких категорій.

Категорія прекрасного відступила далі від переднього плану естетичної науки та естетичного виховання. Яким же засобом людство спромоглося досягти цього? Один із них – категорія іронії, на яку і слід звернути увагу викладачам естетики. Можливо, на перший погляд, це буде здаватися дивним, адже традиційно іронія вважається різновидом прекрасного: ще зі школи всі пам'ятають градацію комічного (яке, у свою чергу, є різновидом прекрасного): гумор, сатира, іронія, сарказм. То ж іронія має застосовуватись заради прекрасної мети. Але сьогодні діалектика розвитку виявляє інший бік цієї категорії. Гостре знаряддя іронії, що застосовується глобально, зриває покрови, маски, здатне роз'їдати й отруювати культурне середовище. Певною мірою цей процес закономірний. Але для того щоб він не перетворився на болючий, жахливий і непередбачуваний, навіть катастрофічний для людства, слід дотримуватись міри, інакше кажучи, естетичного почуття міри. Його слід виховувати.

Тож звернемось до іронії. Нею просякнуте все наше суспільство. Гляньмо навкруги. Молодь, що слідує за модою, одягнена з певним викликом, зовнішня реклама настирливо лізе в очі й насміхається з нашого почуття міри, навіть диктор телебачення і той, читаючи новини, підмінює легкість і невимушеність у спілкуванні з глядачем не те щоб нахабством, а гіпертрофуванням власного «я», засвідченого недоречним жартом, і тим (бажаючи того чи ні) перекреслює серйозність сказаного.

Особливо варто поговорити про образотворче мистецтво, театр, кіно, флешмоб. Оформився новий жанр, що є суцільною іронією, – римейк. Його автор, ще раз «перетравлюючи» власний твір (або роботу іншого автора), мабуть, має більше шансів замучити його, ніж поновити. Виходить, римейк – неплідний жанр? Та ні. Переосмислювати можна, навіть потрібно. Але ж який творчий потенціал та естетичний смак треба при цьому мати! Наприклад, можна, не вагаючись, сказати, що і такому славетному кінорежисеру, як Е. Рязанов, не вдалося, на наш погляд,

новий варіант старої, без претензій «Карнавальної ночі». Однак цей приклад – просто творча невдача. Є приклади інші – такі, що становлять небезпеку для нестійкої психіки молодшої людини, яка, як правило, є конформістом. Це приклади відвертої зневаги до об'єкта зображення, коли глядач, запаморочений установкою на сприйняття, цієї зневаги не бачить. А установка нав'язується на позитивну оцінку, і отримати останню можна тим легше, чим більше ідеї художника замасковані. Ось який маскарад у буквальному, наочному розумінні постав перед глядачем у творах українського художника А. Савадова. Художник відомий, зовсім не безталанний, і це підсилює позитивну установку того, хто сприймає представлене на виставці. Наприклад, твір «Донбас. Шоколад»: стомлені після зміни, чорні від вугільного пилу шахтарі постають у балетних пачках. Перша реакція глядача адекватна – обурення. Але тут же виникає інша: оскільки робота на виставці, значить я, думаю глядач, чогось не розумію. Дійсно, не розумію. Того, що над ним, якнайменше, іронізують. А для прикриття (продовжуючи гру масок) вустами екскурсовода подають «глибокі ідеї» про зіставлення двох речей, які ніби уособлювали радянську систему: шахтарів і балет. Люди вірять, хоча пояснення недоладне. Однак воно діє, принижуючи реципієнта.

Цікаво розібратися ще в одному прояві іронії. Приклад привертає увагу тим, що показує, як один натовп (учасників) зневажає інший (спостерігачів), а через нього – суспільство в цілому. Йдеться про флешмоб – дуже своєрідний соціальний перформанс. В перекладі з англійської – це щось на зразок «несподіваного натовпу». Конкретного автора цього дійства, у якому бере участь велика кількість людей, не видно. Авторство визнається за зовнішнім невідомим організатором. Сенса прихованості авторства в тому, що великий натовп людей ніби сам собою, як навала заведених автоматів, налаштованих однаково, виконує певні дії, і дуже часто що вони безглуздіші, то це краще. Результатом такої дії стає певне утворення, що симулює художній образ, дає ілюзію зображення, театральної вистави. Дійства флешмобу учасники можуть сприймати як комічні, вважати їх безпечними й невинними. Та чи не до пори, до часу це? Адже натовп мобстерів, намагаючись іронізувати над єдністю суспільства як сукупністю зомбі, здатний не оздоровити суспільство, а лише погіршити його стан, оскільки несе в собі негатив реального – не удаваного – нехтування людьми. Ось чим небезпечне руйнування художньої умовності та розмивання кордонів прекрасного.

Інша категорія, на зміст якої варто сьогодні звертати увагу студентів, – це потворне. Щоправда, до неї рідко наважуються звертатись відверто, її зміст частіше прихований іронією, яка так і перекладається з грецької: «удавання», «прикидання». У традиційній естетичній системі потворне розглядалось здебільшого як прикладна категорія – «підкорена» прекрасному. Нині, як і іронія, потворне значно розширило свій обсяг, адже розширились функції сучасного суспільства.

Не слід забувати, що в обох категоріях є також і своя конструктивна роль –

переструктурування культурно-історичних здобутків прекрасного. Але навряд чи слід схвалювати її буквальний прояв – іронічне спотворення надбаного людством. На таке ніхто не має морального права. На наш погляд, «експериментувати» подібним чином припустимо на новому матеріалі, тим більше, що технічні можливості для цього величезні: нову сторінку в культурі відкривають – вже відкрили – високі технології. А якщо вже торкатись минулого, то робити це слід вкрай тактовно. Саме ж переструктурування має відбуватися заради позбавлення стагнації і запобігання їй в культурному житті, заради народження якісно нового прекрасного, нової гармонії. Виявляється, потворне – усе таки підкорене прекрасному. Вважаємо, що це так. Але сьогодні нерідко розуміють потворне спотворено. Цей каламбур означає метафізичне (недіалектичне), абсолютне замикання потворного на собі, коли воно роз'їдає саме себе й реципієнта, не має виходу на шлях культурного прогресу. Приклад – численні фільми-жахи, у яких розум і добро хоч і зазвичай перемагають, але по дорозі до перемоги потрапляють у такі завали страхіть, що останні психологічно «переважають» формальний «хепі-енд». Через зведення потворного до низького, а конкретно – до буденності низького і аморального, опір їм притупляється.

Ще одне. На жаль, часто не діалектика прекрасного і потворного, добра і зла цікавить того чи іншого представника художньої культури, а ушлявлення власної персони через епатаж, педалювання фізіологічних моментів тощо. У гонитві за засобами досягнення цього автори втрачають межі. Чого вартий показ на одній із виставок ... екскрементів! Куди іти по цьому шляху далі? Це шлях глухого куту. Хоча б тому, що можна втратити гостроту сприйняття, а головне – оцінку огидного. Колись М. Дюшан зробив переворот у свідомості художньої спільноти, виставивши як твір мистецтва свій «Фонтан» (пісуар). «Фонтан», так би мовити, наповнився нині відповідним вмістом, проте перевороту вже немає.

Усе це слід пояснювати студентам, аби в їхній свідомості не утверджувалися скептичні, песимістичні й далі – есхатологічні настрої.

У нинішній культурній ситуації перекинується зміст категорії «мистецтво», метою якого традиційно було творення прекрасного. Сьогоднішня художня діяльність вийшла за межі мистецтва. Це, сподіваємось, видно з викладеного вище.

Висновки:

1. Система естетичних категорій сьогодні змінюється. На перший план за важливістю впливу, необхідністю наукової переоцінки і нової методики викладання виходять такі категорії, як «потворне», «іронія», «художня діяльність» тощо.

2. Зазначені категорії змінили не тільки своє місце в ієрархічній системі естетики, а й свій обсяг та зміст. Слід навчити студентів розуміти як позитивний, так і негативний аспекти цих категорій.

3. Зміни, що відбуваються в естетиці, так само як і в суспільстві в цілому, варто розцінювати як закономірні, що відповідають усезагальній теорії змін

Порядку і Хаосу у Всесвіті.

4. У молодого покоління необхідно виховувати естетичний смак, почуття міри, моральність як підвалини, що здатні створити імунітет до проявів низького, учити адекватно сприймати та самостійно пояснювати сучасну ситуацію в художній культурі, аби набути досвіду для її прогресивної розбудови.

Література:

1. Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення: досвід некласичної естетики : автореф. дис. ...докт. культурології : 26.00.01 / Н. А. Жукова ; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. – К., 2011. – 34 с.
2. Оленіна О. Ю. Рольова специфіка мистецтва у сучасному культурно-комунікативному просторі : автореф. дис. ... докт. мистецтвознавства : 26.00.01 / О. Ю. Оленіна ; Харківська державна академія культури. – Х., 2011. – 38 с.
3. Татаркевич В. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичні переживання / В. Татаркевич ; пер. з пол. В. Корнієнко. – К. : Юніверс, 2001. – 366 с.